

ШЫН

№ 157 (14657)

1991 чылдың сентябрь 20, пятница

Садар өртөө 20 коп.

АЖЫК-ЧАРЛЫГ ЧОРУКТУН ОРУУНДА ШАПТАРААЗЫННАР

Тыва Республиканын Журналистер эвилелиниң медет-теги

Ажык-чарлыг чорукту кызагдар дээр тодаргай ора-дажыкшыктар тыван ажалыг чонуну амыдыра-лычче ханылап кирген, хүнүң үнөр солуннарың чо-гумчалыг ажыл-чорудулаага шаптыктар дээр чү-күдөр республиканын журналистериниң ханы дуу-ре-ли болдуруп турар. Ол чүдүлериң бадытталы — му-рунунда партияны турган «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннары катан үндүрери-биле холбаш-кан дына хой айтырылганы шийтирлээрин уламдыктарып келген. Республиканын массалыг информация чексе-терин бүгү чүр-биле харылаштырып турган телеай-барык ай дүргүзүңде ажылдааган. Редакцияларын те-лефонун үзүп каан турган. Чаа үнген «Деткимче» солун типографияда «Тувинская правда» үндүрүлгезин хандырып турган участотку ээлеп алган. Амгы үеде «Тувинская правда» солунун негелдэе үштен хой үме-ни деп турар. Ол дээрге номчукуланың, ук солунуң чагыдыкчыларың эрге-ажыктарың кызагдар турары ол.

Журналистерин болгаш номчукуланы аныктар пар-лаазынын салым-хуузу дүвүредип турар. Чазын бол-гаш чей эгезинде «Молодёжь Тувы» солуннарың ком-чүкчулары ол солунун албайн келген. Аныктарың аажок хүндүлөп номчууру «Тыванын аныктары» солун нажал катан үнүп эгелээр билдинмес кылдыр донтай берген.

Ол бүгүн чылдаагы билдинер — редакцияларда солун үндүр ашка-херекти чок. Солунуң тургузуучу болур комсомолдун республика комитетинде ашка чо-гулган олуруккан, ыңчанган оон деткимчегине иделет чок.

Республиканын анык номчукуланы боттарының со-луннары алыр ужурул деп билеп турар бис. Бистин амыдыралыктың нарын болгаш берге агымнарын сол-дар болгаш кыстар ук солуннарың билеп алыр, амды-ралга орун тодаргай ужурул. «Тыванын аныкта-рының» 25 муң чагыдыкчымын, «Молодёжь Тувының» муң-муң номчукуланың меле алыр, а солунуң ажал-дыкчыларың чогаалчы ажылдар эргезинде ка-зымыр хойлууга дүшүс деп санап турар бис.

Рынок харылааларың шийчилге үсүңдө, чүртан артар дээр ышкы нарын солуннары шийтирлээрине дуузан аныктар солуннарыңа көргүзүрүңе улус ажал-агылгың агы-агы аларларың күдэ-ажыкты коллективтерин, совхозтарын кайгырып тур бис. Ол ышкы республиканын профсоюз органдары анык-тар солуннарың берге байдалын өөргөп көөр дээр-зиге итсеп тур бис.

Тыва Республиканын Журналистер эвилелиниң баш-таар чериниң президиуму.

1991 чылдың сентябрь 17.

ХУРАЛ БОЛГАН

Вторник санмыла болуп эр-тер «Демократтыг Россия» — «Демократтыг Тува» деп шим-чээштинин киржикчилери-ниң чанчыл болган ужуражыла хуралы болган. Көжөө 18 шак соонда Кызылдын улус де-путаттары хуралы Совет-тин хуралдар аалында чы-лын келгеш, бүгү Россияда, бүгү Тывада болуп турар болушкунуңа хамаарыш-тыр мелегелсип чугаалаш-кып, Тыва Республиканың Дээди Советинин Даргазы-нын кандидатурасын (кор-ракчынын) шийил, алаа Тывын демократтыг шим-чээштинин өмүңсөөлүн РСФСР-нин база Тыва Рес-публиканын улус депута-ты К. А. Бичелдейин деп-шип үндүр дугайында хоор-ай Советинин даргазы Ю. П. Слободяков саналды кириген. Чыгытканар чы-гыс үн-биле чөпчөтөшкөн-нер. Чүгө А. С. Шумов (казактар иштилелиниң те-

дээди) уураангыш, «аш Би-чедей Улусчу фронт деп-милыңи херекти эгелдеп а-лап ара каалкан кижиге» — деп тайылбырлады.

Ю. П. Слободяков Кы-зыл хоорайда Иштики ре-ктер министрствонуң азыр-ктер сергиде байжылы хоорайны кылдыр шийчө-тиргеш, оон ажалыңың уу-л өөргөткөн медеттеди. Чи-жээлээр, кудумчуга улус ээрин чорган кижини ба-жыңыга шагдаалар чеди-реге, оон өбүдүс тораал өөргө-биле санажыр апар-ар.

Ол ышкы бичи сүргү-дүн анык автобустарга хал-е чорутурун аргазы хоорай Советинин депутаттары өөр-нип турарын база чуга-лап.

«Деткимче», «Центр Азии» солуннарың ака кырында үндүрүлгезин оон мурун-ку эрттирерип бо олуруларын автору сүмөлзөн.

Сергей БАИР

ХУУДА САНАЛЫМ-ДЫР

Улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район болгаш Чадаана хоорай Советтери-ниң каттышкан сессиязы-нда Тыва Республиканың Дээди Советинин Дарга-зынын албан-дуузалына республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ш. Д. Ооржактың чажыт бадылашкын-биле депши-тинен «Шын» солунга чоок-та чаа чырыткан болгай.

Санал шын болбайн аан, Ынчалза-даа алаа хамаа-рыштыр бодунуң хууда бодалымны номчукулар-биле улежир бодай-дыр мен.

Тыва Республиканың Ми-нистрлер Чөвүлелиниң Дар-газынын ажылы аажок бе-дик харысалгалы, нарын-берге албан-хуузалыг деп билер мен, Ону Ш. Д. Оор-жак күссүдүн шыдап-даа турар деп санаар алаар. Ону оон ажалдап эгелээ-ниниң соонда хүлээп ал-дынтан шийтирлер-биле-даа херечиле болуп, Чи-жээлээр, ыраакы Тожу райоңда ажалдап, чүрт-тап чоруп минкилерин амыдырал-чуртталга а м н

шериглериниң дугайында ССРЭ Хойулуузуң төле-вилели; улус өөргөлдө-гүн талазы-биле респу-бликалар аразынын комитетиниң организастар дугайы; Эн-лел денелден бойдус камгалаар органдарың системанын сайыраңгайы-дар дугайы; иштики херек-тер органдарың бодунуң составынын материалдыг хандырылаагың дугайы.

Бо айтырлардан аны-да, чүрттүң атом-энергетик-тиг комплекзиниң аргеле-башкар дугайында Мур-нух Осетияга байдал ду-гайында совет неместе-ниң херектериниң та-

комитетти Президентиниң чанында тургуар дугайы; алаа аныктарың ССРЭ-ниң Күрүнө чөвүлелиниң хуралына база чугаа-лып көргөн. Бо бүгү ай-тырлар талазы-биле чо-гуур шийтирлерин бо-лаш сүмелерин хүлээп алган.

Россияны, Украинаны, Гелоруссияны, Азербай-жанлы, Арменияны, Кыр-гыстаны, Таджикистаны, Туркменистаны, Уба-кистаны удурукуллары ССРЭ-ниң Күрүнө чөвү-лелиниң хуралында кири-шен.

(СЭТА).

Тараачын (арат) ажыл-агыйы

ИЗИГ КҮЗЕЛ ТУРДА-ЛА...

Ам кайда-лаа — район бүтүзүңде, колхоз, совхозтар са-пында тараачын (арат) ажыл-агыйың дугайында чуга-а чоруту хонуп кел чыгар. Оларын саны көндөп турар. Ажылды боттары башкарып шыдаар, бергелерге белен то-рулбас, быжыг тура-соруктуг, шийтирлеш болгаш дидим де-дип билер кижилер райкукумдарың чер тургузуң таа-рыштыр килдистеринче бидиринкиниң киригеш, оон соонда улус депутаттарың район, суур Советтеринге бү-рүткөдөп ал турар. Ээрин районда шак ыңчаар бүтүктө-гөн 17 кижиге бар. Кижиге бүтүзүңүң ажыл-агыйлар, бүдүр-лөгөй коллективтер-биле керээзин база өске-даа докумен-тилерин Тыва Республиканың тараачын ажыл-агый дугайында Хойулууңа дүшүрүп кошкан, быжыгалаан. Оларын көрдүм, номчудум.

Чоокта чаа ол райоңга чораш, оларын үжү-биле рай-пай килдизинге дүш болуп ужуражы берген мен. Олар пушту-ла анык, мөгө-шымар эрлер болган. Шак ындаг анык кижилер үнүң байдалы-биле ажылдар дээр изиг күзелиң илередип турар, оларын деткимче болуп удуружук-турар болза, ыңчангы болгаш чөгөңгү чүгө-лө-дир кылдыр болап орумда, ол солдарын камдыктарың чугаалашы алаа уураанышкык утканы дораан-на тургуза берген. Чи-жээ, Ленин аттыг совхозтан Аркадий Баларчыны ал көрөдү. Ол керээни үш чыл хуузалыг чараш, 40 муң рубльди тээ-лгө алган. Амдызында 50 гектар шөлдүт. Ынчалза-даа ында бо чылын чүгө-лаа кылбаз. Совхозтуң талазын-дизин техниканы берип турар. Алаа эвес, а халезилеп ап турары билдингир-ле болгай. Оларын шуут салып алдырың дуга-йында айтырыңы ам-даа шийтирлээвин, а садар-сатпазы билдинмес. Бир-тээ, техника оон бодунуң долу эргезинче кирибиз болганда, бир-ле кончук эки хүн алаа дуза көргү-зеринде совхозтун удуружуктары ойталап халтып база болур-дур. Ынчан ол сотка олулар ышкыжыл, техника чокта калдыг үлө-иш бүдүртүр, кылдынар деп. Берге алаар-дыр. Оон ыңай ол совхозтан 300 баш брактаан хураганнар алыр, ажаар бодап турар. «Бир эвес садарын чөпчөтөөр болза» деп, ол чугаалады. А сатпай, чылдырып туруп бээр болза, ыңчан канчазар? База-ла чиг, сөзүнчиг айтыр-дыр-ла.

Виктор Серенин даштын-дизин көргө-лө эле кижиге бо-лор: ордан-шоваз, өдө-чара хере аан. Ол амдызында өг-бүдө-ниңде Ээрин суурда улуг хааннар өстүрүп, хайгарар турар. Дараазында чылда Тес уунда алганы 100 гектар шөлдүг черинче чоруй баар. Керээни он чылда чараш, 100 муң рубль халезиле алган. Чоорту селка, андазын тып, салып алган. Хааннар чөмгөр-биле ол шөлдүн тараа тарыыр, картофол олуруп болуп турар. Оон бир бергелен турар чүвээ — шимчээр техниканы чогу. Трактор салып алдыр дээш чадашкан. Меле өдө-чара кижиге болгаш, оон чөтө-дизин чери, айтыр тургузуңа даргазы чок деп болуптур. Тес чер органдарың удуружуктарыңдан дуза дилеп, ажыл-агый дилеп директорларыңа дилеп кылдып чадашкан, техника дилеп, Новосибирск хоорайга четкен. Түмөл чок болган. Тыва Рес-публиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынын бирги орадакчызы А. А. Мельников, республикада тараачын ажыл-агыйлар ассоциациязынын даргазы Д. Б. Шожатка айтырыңы тургускан. Эргиле хевээр чак-биле олар дуза-да катпаан, оондура кижиге хой, маннар дээр. «Эйлинг-Хем» совхозга баргаш, удуружуктар-биле дугуружуга кылган. Олар мүнөс садар бис дээр. Казан садары база билдинмес, дугурай херек болуп арткан. А бо ийи анык кижиге бо-лаарга, Нарында Валерий Шоюкчал 1 машиналы, 1 «Беларусь» тракторул, а Ленин аттыг совхозта Геннадий Кымы-разда база ындаг хөтөлөр бар. Геннадий дарааларын, тоолаларын азырап, хой, өштүңү кадарып турар. Ол салып алганы чериле сулаң тарып алган. Оон күш-ажылыңың түмөли бо чылдын төңчүзүңде, калар чылын көстү бээр.

Устүдө анык кижилерин камдыктарың ажылы чүгээр шуудай берген эки-дир. А ам-даа эки башкарып чадап турар улусту камчазар? Таптаашкыч чылдарында пат-ла чакчың калганыңыс ышкыш, кым-лаа айтыр тургузарга-ла, бир удуружук өскөңгө чак каап, оларын иттирэн эртти-рип олар, мындагы ышкыжыл. Бистин бо чөгөй, ады амыды-ралыкка бир-ле эки, чаа чүл көстүп хевээр-ле, ол чүгө деткимче чок арттып хаар апардым бо. Колдуула-ла анык кижилер оон сөргип алгаш, бурунгаарлаар дээр изиг кү-зелиң илередип турар-ла, бир-ле бюрократтыг удуружукчу хевээрине үскөш, оон ыңай күш чөтөп бээр-дур, ужуру чүл? Ажыл-биле чугаалаарга, тараачын ажыл-агыйы бистин республикада баштайгы базамнарын чаа-ла эгелээ, ыңчан-гаш оон хевээриниң кижилерге бүгү талазыг деткимче, ду-за амдызында эргөжөк чүгүл болуп турар. Бир-тээ, олар-ны бүдүргөн продукцияның кандай-бир кезин бистин ниңти солдустуң кырынга кээр болганда, бо ажылга өө-чөдө улус депутаттарың Советтери, оларын күткөмнө-нү улус соңуураалыг болуру албан дээрин угаалар бодаваан тур мен. Чүгө дээр тараачын ажыл-агыйы агы-агы өг-бүдө, азы бир бөдүк кижилер чорудар кылдыр коридж-тыг бүрүң эргелер берген органдар ол ышкыжыл.

Тараачын ажыл-агыйың кижигеңиңиң ажыл-херек-те деткимче сайтар көөр болза, ында чугаалаар, шийтир-лээр айтырлар хой, олар чүгө Эргиле эвес, а өске-даа районнарда тургузуңуң амыралга боттанып чаап турар деп билер мен. Ынчангаш тараачын ажыл-агыйыңа соңуу-раалыг кижиге бүрүк болааларың, сүмелерин «Шын» солунче баян, амгы рынокте шийчиге үсүңгө бо бир чүгүл ай-тырымың хажымыңа арпас боор деп иделер артым.

Шангыр-оол ДОРЖУ.
(«Бистин көр».)

Тараачын ажыл-агыйың кижигеңиңиң ажыл-херек-те деткимче сайтар көөр болза, ында чугаалаар, шийтир-лээр айтырлар хой, олар чүгө Эргиле эвес, а өске-даа районнарда тургузуңуң амыралга боттанып чаап турар деп билер мен. Ынчангаш тараачын ажыл-агыйыңа соңуу-раалыг кижиге бүрүк болааларың, сүмелерин «Шын» солунче баян, амгы рынокте шийчиге үсүңгө бо бир чүгүл ай-тырымың хажымыңа арпас боор деп иделер артым.

Шангыр-оол ДОРЖУ.
(«Бистин көр».)

Тараачын ажыл-агыйың кижигеңиңиң ажыл-херек-те деткимче сайтар көөр болза, ында чугаалаар, шийтир-лээр айтырлар хой, олар чүгө Эргиле эвес, а өске-даа районнарда тургузуңуң амыралга боттанып чаап турар деп билер мен. Ынчангаш тараачын ажыл-агыйыңа соңуу-раалыг кижиге бүрүк болааларың, сүмелерин «Шын» солунче баян, амгы рынокте шийчиге үсүңгө бо бир чүгүл ай-тырымың хажымыңа арпас боор деп иделер артым.

Шангыр-оол ДОРЖУ.
(«Бистин көр».)

Тараачын ажыл-агыйың кижигеңиңиң ажыл-херек-те деткимче сайтар көөр болза, ында чугаалаар, шийтир-лээр айтырлар хой, олар чүгө Эргиле эвес, а өске-даа районнарда тургузуңуң амыралга боттанып чаап турар деп билер мен. Ынчангаш тараачын ажыл-агыйыңа соңуу-раалыг кижиге бүрүк болааларың, сүмелерин «Шын» солунче баян, амгы рынокте шийчиге үсүңгө бо бир чүгүл ай-тырымың хажымыңа арпас боор деп иделер артым.

Шангыр-оол ДОРЖУ.
(«Бистин көр».)

Тараачын ажыл-агыйың кижигеңиңиң ажыл-херек-те деткимче сайтар көөр болза, ында чугаалаар, шийтир-лээр айтырлар хой, олар чүгө Эргиле эвес, а өске-даа районнарда тургузуңуң амыралга боттанып чаап турар деп билер мен. Ынчангаш тараачын ажыл-агыйыңа соңуу-раалыг кижиге бүрүк болааларың, сүмелерин «Шын» солунче баян, амгы рынокте шийчиге үсүңгө бо бир чүгүл ай-тырымың хажымыңа арпас боор деп иделер артым.

Шангыр-оол ДОРЖУ.
(«Бистин көр».)

Тараачын ажыл-агыйың кижигеңиңиң ажыл-херек-те деткимче сайтар көөр болза, ында чугаалаар, шийтир-лээр айтырлар хой, олар чүгө Эргиле эвес, а өске-даа районнарда тургузуңуң амыралга боттанып чаап турар деп билер мен. Ынчангаш тараачын ажыл-агыйыңа соңуу-раалыг кижиге бүрүк болааларың, сүмелерин «Шын» солунче баян, амгы рынокте шийчиге үсүңгө бо бир чүгүл ай-тырымың хажымыңа арпас боор деп иделер артым.

Шангыр-оол ДОРЖУ.
(«Бистин көр».)

ТАРАА СААРЛЫН ЭГЕЛЭЭН

Тараа, тараа... Ол барда, ырлап-даа болуп деп чугаа-лажыр бис. Таады район-нук хууларыңа чоруп чо-рааш, каш-даа удаа ындаг чугааларың дымнап мен.

Шылап-ла, тараа барда, харын-даа хомустап-даа, бызаанчылап-даа, игилдеп, чадаганнап-даа болуп турар. Таады Балгазын шөлдери-ниң тараазы чаагай болуп чер. Межегейде Онгар-Хо-ву бүгү тывага күзүн-не су-рагыңып эгелээр-ле болгай. Чөөн-Хемчикте Чыраа-Ба-жынын, Шеминин, Сүт-Халде Алдан-Маадырын, Бора-Тайганың чаагай үн-ген дүжүдүн мактап, би-жиге турдубуз.

— Бо чылын тараа-зы чаагай болган черлер эл-ээн хой. Чөөн-Хемчикте Чыраа-Ба-жынын тараазы чаагай болган-дыр, бо кызыл-та-сты оон өккөлдүң — деп, чо-лаачы В. Күжүгет Кызыл-дын тараа сайгар база-зынга келгеш, хөөрөп тур-ду.

Алаа тараа дажыгала-нып улуг-улуг машиналар кө-лө-лөп тур. Кижиниң сөгкө-лиңге өөрүнчү-лаа болду. Улуг-Хемден Түлүш Ке-чил-оол аттыг совхозтун чаагай дүжүдү ажыл-агый-ны төмүлө шалда дүжү-турарын база-ла алаа кел-ген (чурукта) чолаачы Ни-колай Сурун-оолович Кы-зыл-оол чугаалады. Ол ко-жугдуг машиназыңа чээр-би тонна кызыл-тасты че-дирип келди.

Тарааны хүлээп ап, ону арылап, кургалып черин лаборатория Татяна Ни-коловна Денисова маши-нада тарааның дүңдөн ал-гаш, бичиң деңгезе өк-көп урупкан. Дүжүтүгү шынарың ол-шымгыл хы-наарың кири.

Эрткен хүнүңде сайга-рыңа база-зыңа «Сукла», «Россия», «Республика» чалбыжы, «Чааты», «Күн-ажылдыг хосту» совхоз-тарлаң чаагай тараа кир-ген.

Олар ОХЕМЧИКТИҢ дөтөзү, сөзү.

жугдуг машиназыңа чээр-би тонна кызыл-тасты че-дирип келди.

Тарааны хүлээп ап, ону арылап, кургалып черин лаборатория Татяна Ни-коловна Денисова маши-нада тарааның дүңдөн ал-гаш, бичиң деңгезе өк-көп урупкан. Дүжүтүгү шынарың ол-шымгыл хы-наарың кири.

Эрткен хүнүңде сайга-рыңа база-зыңа «Сукла», «Россия», «Республика» чалбыжы, «Чааты», «Күн-ажылдыг хосту» совхоз-тарлаң чаагай тараа кир-ген.

Олар ОХЕМЧИКТИҢ дөтөзү, сөзү.

жугдуг машиназыңа чээр-би тонна кызыл-тасты че-дирип келди.

Тарааны хүлээп ап, ону арылап, кургалып черин лаборатория Татяна Ни-коловна Денисова маши-нада тарааның дүңдөн ал-гаш, бичиң деңгезе өк-көп урупкан. Дүжүтүгү шынарың ол-шымгыл хы-наарың кири.

Эрткен хүнүңде сайга-рыңа база-зыңа «Сукла», «Россия», «Республика» чалбыжы, «Чааты», «Күн-ажылдыг хосту» совхоз-тарлаң чаагай тараа кир-ген.

Олар ОХЕМЧИКТИҢ дөтөзү, сөзү.

Мал чөмийиң

белеткели:
чер-черден
медээлер

СИГЕН КУРЛАВЫРЫ ЧЕТЧИР

Малдың кол чөмийи ситен болгай, Ону белеткээрине «Иштин» совхозтун ажыл-ишчилери кол кичингел-ни салган. Сиген белеткээр механизастаттың азын-ларын, бригадаларын, хол-биле ситен кезер бе-луктерин күжү-биле бо-хоолууг мал чөмийи сов-хоз белеткеп турар. Кызы-мак ажылдын ачызында ишчинчилер ситен белет-кээр планын чоокку хүн-нерде күөсөдипкен болгаш, амгы үеде пландан ажыр-сиген курлавырын тургу-зуп эгелээн. Сөөлүгү медээ-баугар алырга, «Иштин» совхозтун ситенчилери сентябрь айның 10 хүнүңде планын 120 хуу ажыр-күөстөкөн бооп турар. 1030 тонна ситен белеткээр тур-гаш, 1236 тонна чедирген. Бо хүнүңге чедир план-дан ажыр ситен курлавы-рык улам көвүдээр чугаа-жык. Келир кыжын сов-хозтун малын хур амыра-рының бир магадылалы ол ажыл-агыйда тургустунган деп бүрүлөдү чугаалап болур.

ҮШ КАТАП АЖЫН КҮҮСЕТКЕН

«Сүт-Хөл» совхозтун малчыны К. С.-К. Ооржак бо чылын 25 тонна ситенин бодунуң күжү-биле курла-вырлап алыр деп шийтир-лээ. Ынчангаш малчын тура-соруктуг ажалдап ки-рипкен. Сентябрь айның ортан үеинге чедир ол 90 тонна эки шынарыг ситенин белеткеп ап шыдап. Ол дээрге планан ал-гандан барык үш харын мырманың дөрт катан хой ситенин белеткээр-дир.

ФЕРМА — 134 ТОННАНЫ

Чөөн-Хемчик районунуң «Чыраа-Бажи» совхозтун «Шык-Бажи» сүт-бараан фермазының коллектив-и сентябрь айның 10-га чедир бодунуң күжү-биле 134 тонна ситенин белеткээр. Пландан ажыр 34 тонна ситенин курлавырлап ал-ганы ол. Хүлээнип ал-ганын баугар алыр болза, олар 100 тонна ситен белет-кээр турган. Мал чөмийиң белеткелин ферманың ажыл-ишчилери уламчылавышкан.

ШАННАЛЫ — АВТОБУС

Бора-Тайга ортумак шко-лазының коллектив «Сүм-бер-Ула» колхозна 300 тонна багай эвес шынарыг ситенин белеткеп берген. Сиген белеткелине школа-нын башкалары, ажылчы-нары, өөреникчилери идел-кейлип киришкен. Пландан ажыр 50 тонна ситенин олар кезип сарааттаан.

Школяны совхозка көр-гүскөн дузааы дээр-ле оларын аразында сырый кады ажалдажыгаш түнели боору чугаажык. Мал чөмийиң ишчилерин кижилегең, күжүңиңиңиң-ниң ажылы дээр школяның коллективиниң шаанал-кылдыр Тываның Агроулыг-турар. Бо айтыр талазы-нук авиали автобусту тус-кайлап бээр деп шийтир-лээ.

«Шынын» медээлер кыл-ды.

ЧУРТТА БОЛУУШКУННАР

МОСКВА. Найысылал-дын элээн каш районнары-ның чурттакчылары Мос-советтин бажынынын ча-нынга эртен вторник хү-нүңде чылгаш, митинг-нылган. Биттескиниң ыш-парыңы камгалаалыг чер кылдыр чарлаар дугайы-нда Москанын Мурну-Ба-рың ооругунун соңуучу-лары тускай дилетин Мос-советке киригден бээр тос айлар эртен. Ыш-парыңы камгалаалар дуга-йында шийтирлери Мос-вет арга чедир хүлээп алса-вет урунунда ол деңгезе-ле аны-бүрү туудуглар үр-гүчүлөп паркти үргөдөп турар. Бо айтыр талазы-биле чогуур шийтирлери дүргөн хүлээп алгыңың митингиниң киржикчилери

Мессоветтен шыңгыс не-гези.

СТАВРОПОЛЬ. Крайның колхозтары болгаш сов-хозтары бо чылын чигир секлазын чаагай дүжү-дүн өстүргөн. Ында чигир секлазын болбаазырадып кылдыр бүдүрүлгелер көдө-ажыл-агының бо чугула-чиг эли хүлээп ап эгел-ээ. Ынчалза-даа крайла чаныс-даа чигир заводун эртен чылдары чавр-таскан хой завод дерит-хе-рыңа чыгарып эргижирээ, Ынчангаш крайга баа бир чигир заводун дүргөн де-рин кылдыр соругла сал-дыган.

БЕЛГОРОД. Областың Алексеевск районунда «Ма-лык» колхозтун деңгезе-ринге чаа сугтарыла сис-

темазын бо чылын ажал-лаа кижиге чорук мал чөмийи култураларың бодун дүжүдүн хандырган. 400 гектар шөлдүг суг-биле четчир кылдыр сугтарган түнелинде келир кышка бурун четчир мал чөмийи-ни колхозта белеткетиң. Чаа сугтарыла сис-темазы чүгө дүжүт алыр шөлдөрин эвес харын фер-маларың мал оларын ба-за сугтарган.

КАЗАНЬ. Сурагы

СТАЛИН КАНЧААР ӨЛГЕНИЛ?

• Номдан үзүндүлөр •

Экин, хүндүлүт «Шын» со-
лунуу редакциясы, оон күш-
ажылы коллектив! Бистин
тыва чоңуусуну чырык үзсө
«Шын» солунуу база катан чы-
рыкче үнүп эгелээнинге байыр
чедирбишаан, сеткилимни ха-
мызындан каш сөстү сөглөсө-
дүм. Манай коллективтик бо-
дунун күженишкенин-
нинг чүткүлү, детимче бол-
ганы чугаажок.

Акты, шынны айтыр солун
чокта, шыналла, бистерге, мал-
чынарда дына берге чорду.
Дески чүве кайдал, шалтараа-
зыннар, моодактар амырала-
га дейиле таваржы бээр.
Шыны-биле чугаалаарга, эр-
кен үе-даа, келер үе-даа төгү-
нү эрми болуп аатар, болу-
даа. Бичангаш «Шын» солуну-
нусту тегүүнү оруунун
исекчим деп санаар мен.

Бот хууда «Эрбес» сохотта
белүү малчин мен. Бияк сол-
унуу база катан үнүп кээр-
ге өөрүп түр мен. Солуну-
нусту малчынар дадала-
зал чокка чагылып алыр бис.
Каахай ХҮРЕН-ООЛ.
Бик-Хем район.

ТӨӨГҮВҮСТҮ ХҮНДҮЛЭЭЛ

Бо чылдың июль 10-да
үнгөн «Шында» «Уругларга
судур» деп материалды
номчааш, аяаа хамаарыш-
тыр бодунун бодалымны
бикип ор мен. Бир тала-
анда, Християн шажынын
библиянын уруглар билип
алыр эки-дир, ынчалла-даа
бистин уруг-дарымны келер
үеде ада-огбенин чаңчылың,
сагылазын билбейн артып
каары арай чиктиг-дир.

Бис Богла бурганга чүдүүр
болгай бис. Судур номчарын
моол, кылат дамчыштыр
айтырар, чоңа таймыр-
лаа кыдып деп чоотта чаа
Бурятияга Тибеттен Далай-
Лама чорду. Улусчу меди-
цинанын ажык аажок бол-
гай. Бичангаш бо айтыр-
лже сагыш салаа деп бодалаң,
«Шын» солунче чааа бикип
ор мен. Шажын-чүдүлгө-
сти төөгүстү хүндүлөп көр-
үтсөңүз.

Б. ДОСПАН-ООЛ.
Архангай область.

Чуруктарының альбому

Күрүнени литература му-
зейи совет культуру фонду-
зунун студиясы-биле кады
Надя Рушеванын, Михаил
Булгановтун «Мастер болгаш
Маргарита» романынын
портреттери база сценарлары»
деп чуруктар альбому кы-
лып үндүргөн.

Үндүргөни тургузун-
чүзү — музейин ажаа-
чымы Лев Шилова. Сура-
лыг чурукчунун чогаалда-
рының альбому он муң
ажымалыраа тиражыг кыл-
дып үндүргөн.

Татьяна АНДРЕЕВА.
Москва хоорай.

«САМБАЖЫКТЫҢ» СОГУННАРЫ

«Са аларыга Тыва Республиканын бирги чери дээш
«Самбажыктын» согунары» аякык маргалдаа
средада Совет Тыванын 3 чымы аттыг стадионда эгелээн.
Маргалдаанын кол судьясы В. Н. Намчыл-оолга бис-
тик корреспонденттерге ужурашкан, алаа дараазында
айтырчыларын салган.

— Вячеслав Монгушевич, «Самбажыктын согунары»
деп маргалдааны эрттерин сөөлү үеде чычыл бол-
дыр. Бо удаада мында чеже кижини кайыш-кайыш кел-
генил?

— Мында 64 спортчу кирип турар. Оларын апазын-
да Красноярскиден, Улан-Удэден, Шыры-
повдан болгаш Аскизден, Кызылдан база
Тыванын Дүрген суурдан шилиндек ча алдыкчылары
кирип келген. Бо маргалдаага чурттуң өске-даа чер-
леринен спортчулар кирип болур эргелиг.

— Мында кижини турар спортчуларын мергескил
талаш-биле шынар кайы хире болуп турарыл?

— Бо маргалдаада делегей чергедиг бир мастер,
ССР-нин спорт мастери дарт кижини, арктиканы —
хей кезини — спорт мастерини кандидаттар болуп турар.
Чүге дизе бо маргалдаага тилеэн ча алыкчылар
ССР-нин спорт мастери атты ап болур. Ону тывыс
эргени бо удаада бисе ССР-нин Күш культура болгаш
спорт комитети чопшээрээн.

— Бистин делегей чергедиг спорт мастериныс Елена
Тугатчинованы дугайында чүгү чугаалап болур силер?

— Елена бо чыын ССР кубугу дээш улут маргалдаа-
нын бирги чадазына киришкен, ону уламчылаар эрге-
ни чаалап алган. Ол улут маргалдаага Кызыл чоттуг
кыс Баян Бойбу база эки киришкен келген. Бистин
ча алыкчыларыныс бо чыын ССР-ни хамаарышпас
профилдеринин, Казах ССР-нин болгаш Россиянын
бирги чечи дээш эркен чемпионаттарга багай эвес түп-
недиг болган.

— Бистин спортчуларымыстан малга ССР-нин спорт
мастери ат чезип ап болур амыкшаар хей бе?

— Бисте өзүп овар, мергескил турар спортчулар эвезин
эвес. Ол талаш-биле маргалдаанын түнелдери көргүзө
бээр. Оон доостуру өскөргөсчү.

— Четтирдиңиз, Вячеслав Монгушевич!
Виктор КАРА-САЛ беседалашкан.

«ХӨГЛҮГ ХЭЭЛЕРДЕ»

Магазиннерден хей садып келери барык болдунмас-
таан, садып алыр чүве шуут чок. Таваржы-ла кижини
таваржы болур, садып-магазиннерден хол кургүт үнүп
турар бис. Бергедээш, Мындай байдалда хөргөжөн кижини
бүрүз аргалы-ла болаа, аргып, дараанын билер болаа
эки. Эрги-даа болаа улут, биче хемчээлдиг хепти эде,
өскээр дараар алыры ажыктыг болу берген үе-дир бо.
Арга-ла херек апарган.

Кызыл-Мажаалык суурда Кудытара ордуунда аргып
өөренири күзәнерге болгум ажыгыткан. Ону «Хөглүг
хээлер» деп адыган. Бинда бо хүндерде 30 ажык кижини
аргырынын уран аргаларын шигээлдиг ап, өөренип
турар. Убаларынын, аяларынын аразында балгүмде
үстүк кластарынын өөреникчилери база бар.

Б. Г. оол БАЙКАРА.
Ак-Довурак хоорай.

Тыванын чигир заводу бо
бо чылдың бедик дүжүдүн
хүлээп ап, чигир бүдүрери-
нин хемчээлин улагтыр-
ган...

Мындай медээни кажан
бир номчуур боор мен деп,
хоочун башкы күзеп олур
мен. Ам дээрзинде мээң ол
күзелим хөргөмөйкчү чүве
ышкыш кылдыр сагылдыра-
ны чадаас. Биндыг күзелим
курут, хоозун черге төртү-
түмээн. Тыванын амыдыра-
лы эки билеримден, төрөэн
черивиске чүгү түдүп, кы-
лып ап болурун сайгара
бодал чоруурмундан мээң
күзелим, саналым үнгөн.

Малга чем кылдыр бээр-
биле бежен чыдар үезинде
Тыванын колхозтарына чигир
сөөккөзүн албада, ча-
гырып дүжүдүр боз-биле та-
рыдып турган чүве. Бичан
Арыскан школазынын учас-

тогуна сөөккө тарваан бис.
Эки ажаарга, үери-даа ден-
ди чораш. Дүжүдүн ажаап
тургаш хемчиреп көргө, аас
иштинге чигирешиш деп ту-
рар.

Чигир сөөккөзүн Тывага
хей-биле тарып өстүрүп
болур. Бок сиктенден аштап,
чөмүшчидип, суггарып ту-
рар болза, сөөккө бедик дү-
жүттү бээр үнүш-тур. Ону
ажаарда база орайтады-даа
ажаап ап болур.

Чигир сөөккөзүн Тывага
тарып өстүрүп болур чүве
болганда чигир сөөккөзүнүн
кандыг-наандыг сорттары түс
черге бедик дүжүттү берип
болур деп арга-дуржулганы
кылып, эки сорттарын
шилпип ап болур ышкыкыл.
Хууда кижилер сөөккөзүн
деңиздерде, оморолтарга та-
рып, бедик дүжүттү ап, ону
ааш-чөмөге ажылап турар.
Бичангаш ол дуржулгалар

чөмүшчининг бооп болур
деп илетер бар.

Бир эвес чигир сөөккөзүн
Тывага хей-биле тарып, оон
бедик дүжүттү ап болур
чүве болаа, баштайгы үеде
чигир сөөккөзүн ааш-чөмө-
ге, мал чөмөгө ажылап, рес-
публикадан үндүр-даа садып
болгай. Чигир кылырына
ажыктылар сорттук сөөккө-
зүн дуржулга баштаар
шилпип алган, оларын Тывага
тарып өстүрүп болур деп
түнел үнгөн соонда респу-
бликага чигир заводун тү-
дүп ап болур-дур бис.

Мээң бо саналымны Тыва-
нын Аг-Ой-Төрү эңиленин
удуртукчулары, тускай эр-
темниң — деп үнөсөп
кээр чүве иргит. Албатынын
адаандан өрү үндүргөн бола-
лы болур.

Корода ОЮН.
Хову-Аксы суур.

ДУВҮРЕНЧИГ МЕДЭЭ

Республика наймысчалынын чурт-
чаларынын аразында хоорайнын чымы
бээр төвүнү келер кышкы белекче-
ли талаш-биле чигинишкенин чуга-
лаар сөөлү үеде дыргын тараан. Ол
черде таварылаа эвес. Бистин солунуң
арыныга котелдар хайтаарынын ин-
спектору эш В. Тунышевтиң сентябрь
он бирини хүнүне үнгөн чүдү
ону база бадтыкап турар. Автор бо-
дун чүдүгө чурттан хыналдалардан
көзүлгөн чептерини айтып, келер
кышкы хоорайнын чуртталга бажына-
рын болгаш бүдүрүлгелерин чымы-
биле хандыраар улут бергелерге тавар-
жы чайлаш чогуу бижээн болгай.

ЧӨТ-тиң болгаш чымыг өнергоайону
нун-лаа удуртукчуларынын азыл ту-
ры-биле азырга, белекче ажыдары
чурттугуну турар, байдалды экинчилп
шиңдээр аргалар баа.

Ыңгалла-даа ЧӨТ-тин 11-15 дугаар

котелдарының септелгени ам-даа доо-
зулаанын бистинг корреспонденттерге
дыналаткан. Хүн келген турум-на эмне-
гелерде, уругтар салкынтеринде, школа-
ларда болгаш чуртталга бажынында
байдал бергелеп, улам соон кел чыдар.
Одалга сезонунуң эгелээр үеин шуут
келген. А чымыг ам-даа бердинмээн,
чөк!

ЧӨТ-тиң удуртукчуларының азыл-
чымынын херек кырында калдыг бооп
турарын кымычлар боттарының ка-
ра-биле бүзүрүп көрүп турарлар. Чу-
рукта Кызылдың чөөн талазында,
«Восток» доктаамынын кавызында, чы-
мыг дамчылар хоотайлары ушта кес-
кеш, ону септесей, араа каалканын
көргүскен. Ажылды мынчаар кымыр
болза, кымыччыларының чигинишкенин
үндөзүнгөндүр.

Толча МОНГУШ.
Ондар ОХЕМЧИКТИН фотоу.

ДЕТКИМЧЕ ФОНДУЗУНГА

Согу далайык—3-ку рангынын капитаны Сергей Хилев
бодун мурунку хөвээр коммунист мен деп санамышпаан,
партия далайыкын «Правда» солуну деткиринин фон-
дузунга моон сонгаар киририни шигитилээн. Далайык
офицер коммунист С. Хилевтун үлгерин баштаар
Москва чурттуг С. Конева болгаш төвү армениннин
доктору В. Логинов олар боттарының партия далайы-
лары «Правда» солуну деткиринин фондузунче шиги-
чилеп эгелээн.

«Правда» солундан.

БЕМБҮРЗЕКТИН СУДАЛЫ

АКШ: АРТАР
ВАШИНГТОН. ССР-нин
шериглерин Кубадан үндү-
рер дөңинге харыс кыл-
дыр АКШ-тык шериг ал-
банынын төлөөлөкчилери олар
боттарының Гуантанамода
шериг-далай баазазын үн-
дүрбөс деп бодал турарын
мелегелээн.

Пентагонунун төлөөзи «ол
бааза Кубада совет шериг-
лерин тургандан ушук
артык ролдуг бооп келген»
деп мелегелээн. Оон-биле
нады ол бааза ол чоон-каа-
да америк шериг-далай күш-
теринге белекчелдиг улут
төвү база материал-техник-
тик хандырганын пункту-
зу болур.

СОЛЖЕНИЦЫН.
«РОССИЯГА ЧАНЫП КЭЭР
МЕН»
НЬЮ-ЙОРК. Делегейге су-
раалгы орус чогаалчы, лите-
ратура талашы-биле Нобель
шанналынын лауреады, амы-
гы үеде АКШ-та чурттап
турар Александр Солжени-
цын АП информация аге-
нти, деление интервьюзунга та-
рәэн чериче эеп чана бер-
ип болурун мелегелээн.

«Мен Россияга эеп чана
бээриме калдыр-даа чиги-
рини чок мен. Чана бээр
мен деп шагда-ла чугаалап
турган мен, ол туружуну
аскерткан мен. Мен манай
сөзө-мөңгөде артып калык.
Кызым мен — деп, чогаалчы
ыйтыкан.

72 харлыг А. Солженицын
Совет Эвилелинде демократ-
тыг шимчээлини алаа улур
оон мурунда шимчээли
бүгү буруудайышкынарын
ап октаптар дээринге бу-
зүрүп турар. Ол ССР-ден
1974 чылда үнүп чурткан.
Ам дээрзинде төрөэн че-
ринче эеп чанары дээш
кандыг-даа албан хуунун
хемчеглерин албаанын, алаа
удур Төрөэн чуртунун өс-
көрүлгөсүн дээр бурууда-
дышкынын дүжүргөниин
дугайында менде медээлер
чөк деп, ол айткан.

«ЮМАНТИНИН»
БАЙЫРЛАЛЫ
ПАРИЖ. Ында Курт
партия француз коммуни-
сттерин солуну «Юмани-
тин» байырлары ажыт-
кан. Байырларда делегей-
ниң бүгү чурттарынын ко-
мунист болгаш чөөн үе-
диг хей санын солунары-
нын төлөөлөкчилери кирип
турар. Ол ышкыш национал-
хосталгалыг шимчээшкенин
ненин төлөөлери аалдап
чеде берген.

Байырларда «Правда» со-
лунуң навильону база бар.
Солунуң делегациязын
«Правданын» редактору
Г. Селезнев баштап барган.
Сентябрь 16-да массалыг
политиктиг митинг соонда
байырлар доозулган. Алаа
ФКП-нин Чингине секретары
Ж. Марше чүве чугаа-
лаан.

(Уланчызы. Эгези № 56
«Шында»).

А Сталин мынча деп че-
рүшкен: «Амгы үеде тай-
бынны камгалап, делегейниң
чаа-дайымынга удур түрүтүп
турар улус чоңуу күчүгү
күштери өстүп тыгтып кел-
генде, империализм дайы-
нарын чайлаш чок кымылды-
рып турар деп, Ленинниң те-
лизин аргыжар деп чугаа-
лап турарлар-дыр. Ол шын
эвес... Дайынарын чайлаш
чөгүм болуурбас дээр болза,
империализм уугуулар хе-
рек» (Сталинниң «ССР-ге
социализмниң экономиктиг
айтыргалары» деп номун-
дан). Сталинниң чугаалап
турары адын адааан кижилер
дээр-ле «чугаалап тур-
рарлар» чогуу-на оон По-
литбюроунун кижигинери-
дир. Сталин XIX сьезиде
олар-биле мынчаар маргыш-
каны ол.

Ленин империализм үезинде
дайынарын чайлаш чөгүм
дугайында бижип-даа
турган болза, бир кызы өскө-
ргөтү база кирип турган,
а оозу бадтык чугаалаан те-
лизин — империализм дээр-
ге ирип, өлүп бар чыдар ка-
питализмниң сөөлүг чадазын
дээн — колауунда күш
чөк болурун турар: капита-
лизм империализм үе-чада-
зында, оон мурундаазын-
дан дүргөн хөжүүр.

Делегейниң ийги дайыны
ның соонда ол болуктап-
кып күш чөк деп, Сталин са-
наан. Оон бижээн: «Ленин-
ниң ол тезилээ... ам-даа күп-
тү артып турар деп бадтык-
кап болур бе? Мен бодала-
рымга, ынча деп бадтык-
кап болбас хире. Делегейниң
ийги дайыны-биле холбаш-
кан чаа байлалдар тыгтып
келгенде улус талаш күш чөк
болган деп санаар херек (ба-
ла-ла мыда).

Моон алыр болза, барымы
экономика бодалы техника
оон ылай хөжүп шыдаас,
капитализм шуут үе прэзэн
ол ышкыжыл.

Ол-а ажылынга Сталин
мынчаар бижээн: «...капита-
лист бүдүрүшкүнүн со-
рулгазы — аргы орулга тып
алары... Социалист бүдү-
рүшкүнүн сорулгазы — аргы
орулга эвес, а кижини, оон ге-
регелдери» (база мыда).

Кижини дугайында Сталин-
ниң мыдыг «сагыш салыш-
кынынын» ачылында совет
бүдүрүлгелерин 50 хуууу
орулга чок ажылап турган.
Хрушев ол байлалдан анал-
ла тура-соруу дөңөп ажы-
лааш үнүп болааш, күш че-
пейн барган. Чүвени оон
мунө боттуу-биле көргөн
Косыгин биле Брежнев ТК-
нын сентябрь (1965) плену-
мунун шигитириге мындай
чүдүлү киригелер: «...аргы
орулга, өртөк, шаңнал, кре-
дит дөң ышкыш эң аягуула

экономиктиг быраларын
ажылаарын экижидер».

Политбюроунун хей кезин
машина-трактор станцияла-
рынын бүтү техниказын кол-
хозтарга бериптер болза эки
деп санап турганар, а Ста-
линниң бижээни бо: «МТС-
терин колхозтарга салар
деп санаалап турарлар... те-
түнү делирелдерлер деп
оралдыкы корлап турар-
дыр... ол чорук коммунизмге
чөккүшүлгөсүн харын оон
ырдыр апарар» (чүдүс
адаагымыс ажыла).

Сталинниң соонда келген
удуртутка МТС-терин дүжү-
гөш, оларын техниказын
колхозтарга берген.

Сталин мынчаар бижип
турган: «...колхозтарын
өңчүтүп националиизааар...
дөң санап шуут шын эвес,
ону канчап-даа хүлээп бол-
бас» (база-ла мыда).

Сталинниң ону бижээни
ниң соонда таптыг-ла бир
чыл болганда ТК-нын сен-
тябрь (1953) пленуму болган,
колхозтарын националииза-
таарын — күрүнеге ш. чи-
дерин эгелээн, колхозтарын
хей кезин совхозтар апарган
болгаш олар «бүгү улустун»
өңчүтү апарган. Сталин биле
Политбюроунун аразында
маргылаалыг айтыргалар-
ның чүгө кезини мында
киригелер, оларын пардоку-
менттерден белин-биле тып
ап болур. Колауунда бия-
динмей турган чөрдүлээр
база бар болуп ийин.

Иштики политикага ха-
маарыштыр мыдыг чүүл бо-
ла партияга, армияга база
күрүне аппаратынга чаа
«улут аргылашыкын» чо-
руларын болгаш Грозныйн
үлгери-биле эңиледешкен
болгаш автономгун бүгү рес-
публикаларга «буржуаз на-
ционалисттерден» массалыг
аргылашыкын кымырын
Сталинниң телезени болур.
Грозныйн соонда Украина
кирер ужурул турган.

Делегей политикага
хамаарыштыр Сталин биле
Политбюроунун аразында
кол чөрдүлээр болза, «тайбын
кожа-хөлбөс дөгүнаашкык»
тадазы-биле болган. Сталин-
ниң өөреникчилери болгаш
сүрүкчуларын социализмниң
болгаш капитализмниң «тай-
бын кожа-хөлбөс дөгүнааш-
кык», Ленинниң-биле алыр-
га, совет даштыкы полити-
каның «чингине шугуму»
деп санап турганар. Сталин
болза мындай хөвиряп ха-
рылап турган: «кожа-хөл-
бөс дөгүнаашкык» деп ло-
зунду америк империализм-
ниң идеолоттары бодал тыг-
кын, ол дээрге социалист
лагерге удур делегейниң
үшкү дайыны белекчээрин
чаап-чажырган чүүл-дур.

Херек кырында Сталин,
ин-биле алырга, садыла-
жышкынын чүгө пар-
тер солчулаанын (ба-
рааннарын акша чокка
дорт солчуру) үндөзүниң
чорудар, чүге дээрге совет
талаа хостуг сайгарлыг валю-
тага бергелеп турар. Тай-
вань хөргөттенер Чөөн

Ленин-биле чөпшээрелп,
совет даштыкы политиказын
«чингине шугуму» болза де-
лгейниң пролетар револю-
цияныч улаанышкын бо-
лур, а «кожа-хөлбөс дөгү-
наашкык» дээрге Ленинниң
белги бийбөс турганы сөө-
түр деп, Сталин демделээн.

Сталинниң өскө бир ай-
тышкыны ССР-ге багай,
харын-лаа хоралыг салдар-
лыг болган: делегейниң ийги
дайынык сөөлүгө колони-
яларда улус мирнай хос-
таалбаа, чүгө колони-
яларын кевирин солуккан,
бо-ла бүгү Нерулар болгаш
Сувориналар барымы импери-
яларын хөзөмөт алган ча-
гырыкчылар-дыр деп, ол
чөмүп санап турган. Ста-
линниң сүрүкчулары бол-
гаш өөреникчилери мыдыг
улаанышкын хосталып тур-
ар колониаларын иштинде
кирип, оларын совет салдар-
ның уучче эй тыгтып, муру-
нуку чагырыкчыларынга
удур оларын тургузарыга
Совет Эвилелине шаттык-
таар деп санап турганар.

Ам XIX сьезидең чүгө
фактыларын ап көрөөл.

Бир мыдыг чугула факты-
ны демделдизис — сьези-
ни бир «шпионун» (Мо-
ловтун) ажытканы, өскө
«шпионун» (Ворошиловтун)
ону хаттаган.

Хенертен болган ийги
чүүл: Сталинниң бүтү ча-
чыды хажыдып, сьезидең
президиумуна Политбю-
рун үш кижигүнүн сонгу-
лаан — Микоянын (ийи огу-
да, генералдар, кара-башында
орар), Андреевти (өврей ка-
лайы кара-башында) база
Косыгинни (жидановчулар
хөзөмөгө холбашкан).

База бир чүүл: Политбю-
ро кижигүнелерин чеге азы-
биле адаанында «мингрель
хөзөмөгө» соонда үшкү че-
ге быжымы-биле турган Берия
(Молотов биле Маленковтун
соонда) Булганинни белин
соонда бешти черде барган.
Октябрь 5-те сьезидең эр-
теги хурамын протоко-
луна мыдыг.

Ыңгалла-даа Берия «ку-
лак лагерь» негеп алган. Ол
сьезиде эне-хей чүве чуга-
алаан, Ол чугаа чүгө хей
эвес, ол чыдыг, политика та-
лазы-биле шынарлыг, «бүзү-
рөңчиг» болган.

Шын харын, Бериянын чуга-
аазы өскөрдөңи-биле дейиле,
Сталинниң дээрже үндүр мак-
таан чугаа болган. Ыңгалла-
да ол тускай сорулгалыг
чугаа: Сталинниң өндүр ча-
гайын демделген, алаа шын-
чызын даңгырагалап тура, Бе-
рия кол нурууунда Сталин-
ге удур бүдүт чүүлү сөг-
дөөн, ол партияны Сталин-

ниң мурунга салган: «Со-
вет улустун дайында удут
тимелдигини хей-эрт кии-
рикчи болгаш организа-
цияны эш Сталинниң удурт-
каны Коммунист партия
болган». Оон мурунда бүтү
солуннарга, сеткүлдерге,
номчарга «хей-эрт кирикчи
болгаш организацы» Ста-
лин болу деп бижип келген,
а партия мында-кайда бир
чөмө кантыг-ла бир чүүлү
кылап турган хире. Ону Бе-
рия соора чугаалаанын ба-
за катан элээрлп, чугаа-
зын мынчаар дооскан:
«Марксизм-ленинизмниң те-
оретизм-биле чепселдиген
Коммунист партия... чүгө
ла оон соонда «шп Сталин-
ниң удуртуткамы-биле» деп
кирип каан.

Өскө бир чүүл харын-лаа
чөгүлөгизимээр. Берия та-
вары чок үеде, ыныг бол-
ганда, кончуг дидими-биле
партияның национал поли-
тиказын эң чугула айтыр-
галарын сагындарган: партия-
ның национал политиказын-
дан соора базарынын азы-
бүрү айымалдыр бар, олар
мындыг чурум-биле адатты-
нар — бирги черде «улут
күрүнеерик шовинизм»
(мыдыг болганда, орус шо-
винизм) айымы, ийги черде
«буржуаз национализм»
(мыдыг болганда, түс черин
национализм) айымы, үш-
кү черде «буржуаз космопо-
литизм» (мыдыг болганда
«сионизм» болгаш эсте-даа
«измизм») айымы туруп ту-
рар.

Сталиден болгаш Политбю-
ро кижигүнелеринден өскө,
сьезд кижикчилери мында
Берия Сталин-биле шуут
дорт маргыштып турарын
билбөз деп дидими-биле чу-
галап болур, Сталин болза
ССР-ге кол-ла айымалдыг
чүдүлөр буржуаз национа-
лизм, сионизм база космо-
политизм деп санап, а улут
күрүнеерик орус шовинизм
чөк дүргөн.

Мындай эскериг база со-
лун: чугаагынын хей ке-
линде Берия национал по-
литика база ССР-нин на-
ционал республикаларынын
дугайын төөгүт тура, ол
Грузия, грузин «буржуаз
националисттер» дугайында
сөз белин этпээн. А оон
чуртталганы — мингрельдер
Тбилисинин, Сухуминин
Батуминин кара-башкына-
рына сыммастап турган-на
болгай... Оларын Берия ка-
галап шидавас турган, Ын-
чалла-даа ол оларын буруу

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХАМААТЫ КАМГАЛАЛЫНЫҢ ШТАВЫ

Тыва Республиканың болгаш Кызыл хоорайның чурттакчы чонунга хамааты камгалаалының талазы-биле сүмелер

Тыва Республиканың хундүлүг чурттакчылары! Бо сүмелерде бойдус халаптарынның, озал-ондактарынның болгаш өске-даа айылдыг бо-дуушкуннар үезинде чурттакчы чон-лун чуну кичаптарынның чурумнары болгаш хөдөлүшкүннери бердинген. Ынчангаш силерни бис моон алаанда сүмелерни өөренип алырынарны диледивис, олар силер берге байдалга таваржы берзинерзе, чуну кичаарыңга дуза-лаар.

Силерни сонуградып турар немелде медээлер-ни дараазында адресстерден ап болур силер:

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХАМААТЫ КАМГАЛАЛ ШТАВЫ, Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 30, телефону 2-40-35. **КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ХАМААТЫ КАМГАЛАЛ ШТАВЫ**, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 40 а, телефону 3-40-60.

Тыва Республиканың болгаш Кызыл хоорайның девискээринге тургустунуп кээп болур онзагай байдалдар

1. БУДУРЛУГЕ ОЗАЛ-ОНДАА:

— соодукчу тургузугларның болгаш аммиак шыгжаан саваларның аммиакты хенертен дашкаар үндүрери: Кызылга, Чадаанага, Кызыл-Мажалыкка бооп болур. Ол ышкаш аммиактын агаарже хенертен үнери ону автотранспорт-биле сөөртүп турда Абакан—Кызыл—Кызыл-Мажалык аразы-нга бооп болур;

— улус ажил-агыйның объектилеринге, албан черлеринге, организацияларга, чуртталга бажы-варыңга өрт;

— чылыг хандыргазының шугумнарынга чыл-дын соок үелеринде озал-ондактар.

2. БОЙДУС ХАЛАПТАРЫ:

— чер шимчээшкени — чер картының хенертен чылганындан азы үзүлгениндан чер кырының бол-гаш иштинин чайганыры болгаш иттинери;

— үер — дыка улуг девискээрин кыска хуусаа-да сугуң шыва алыры;

— шуурган — халаптыг улуг күштүг база үр үеде уламчылаар.

— арга-арыг өрттери.

ОНЗАГАЙ БАЙДАЛДАРНЫҢ ТУРГУСТУНУП БОЛУР АПЫЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА ДАРАА-ЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДЫННАДЫП БО-ЛУР СИЛЕР:

Республиканың хамааты камгалаалы: телефону: 2-40-66;

Кызыл хоорайның хамааты камгалаал штавы, телефону: 3-40-60.

Айыыл-халаптарның кол хевирининг характеристиказы:

Айыыл-халаптын хевир — хоралыг бүдүмел-дерни үндүр октаары — АММИАК. Характеристи-казы — өң чок, тускай чыттыг, харлыктар газ. Сугга эки эстир. Савадан агаарже үнүп турда, ышталыр. Ону кири тынарга, айыылдыг, аммиак мөөңилген тудум өлүмге безин чедирип болур. Ооң бузу тыныш органның, каракты, кешти ажыдып, хораннаар.

Айыыл-халаптын хевир — ЧЕР ШИМЧЭЭШ-КИНИ. Чер шимчээшкенин эң айылдыг тала-зы — хенертен болуру. Чер шимчээшкенин кү-жүн он ийи балдыг система-биле тодаралыр. 7 балдыг болгаш оон улуг балдыг чер шимчээш-кини күштүг, үрегдекчи деп көөр. 10 болгаш оон өрү балдыг чер шимчээшкени айыыл-халап-тыг деп көөр. Чер шимчээшкени комплекстиг ха-лаптарга хамааржыр. Ол бирги чергелиг база ийи чергелиг салдарлыг. Бирги чергелиг салдарыга черинг бодунун шимчээшкени, оон хараазы-биле бажыңнар болгаш өске-даа тудуглар буступ дү-жүп болур. Ийги чергелиг салдарыга көшке ба-дары, өрттер, үер бооп болуру.

Тыва Республиканың девискээринге 9 балл че-дир күштүг чер шимчээшкени бооп болур.

Айыыл-халаптын хевир — ҮЕР. Характеристи-казы — үерлерниң хөй кезининг кол чылдагааны болза, улуг чаастар, харын дүрген эриңи болур. Көшке батканының болгаш даг породадарының батканының түннелинде болур үерлер база онза-гай айылдыг. Үерлер оруктары, бажың-балгат-тарны, электри дамчыдылганын шугумнарын үрээр, кижилерни, дигри амытаннарын, көдээ ажил-агый үнүштеринин өлүп-хораарыңга чеди-рер.

Айыыл-халаптын хевир — АРГА-АРЫГ ӨРТ-ТЕРИ. Характеристиказы — каан үеде хөрлээлэп арга-арыг өрттери дыка улуг девискээрлерни шы-ва алып болгаш улус ажил-агыйыңга улуг кога-ралды чедирер.

Өрттерни чер кырының база ыяш бажының деп ылгап болур. Чер кырының өрттери хөрзүн кыры-биле тарап, чадан үнүштерни, чаш ыяштарны шы-ва алып, ыччалзажок дүрген тарай албас — ооң неперээринин дүргени — шакта 6 километр хире.

Ыяш бажының өрттери — улуг ыяштарның уну-биле тараар болгаш улуг от калбаа-биле шыва ап чоруй баар, ооң тараарының дүргени шакта 5—25 километр чедер.

ХАМААТЫ КАМГАЛАЛЫНЫҢ МЕДЭЭЛЕРИ БАЗА ОЛАРНЫ БАРЫМДААЛАП ХӨДЕЛИРИ, ОЛ МЕДЭЭЛЕРНИ ЧУРТТАКЧЫ ЧОНГА ЧЕДИРЕРИНИҢ ЧУРУМУ

Дындадырының кол аргазы — күрүненин про-волтүг база радио, телевидение дамчыдылганын четкизин ажыглап, медээлерни аас-биле дыннады-ры. Чурттакчы чонун кичээңгейин хаара тудары-биле аас медээни дындадырының мурнунда сире-на медээни алгыртыр.

1. Медээни хевир — Химиктиг айыылдыг обь-ектиде озал-ондак. Медээлери. — Кичээңгейлиг дыннанар! ХК штавы чугаалап тур. Хамаатылар, бөгүн агаарже аммиак бустары үнген, озал-ондак болган. Химиктиг хораннаашкының девискээрин-де черлер кирген.

Чурттакчы чонун хөдөлүшкүннери — Озал-ондак дугайында медээни дыннааш, ажылчыңнар болгаш албан-хаакчылар «КД» марканың үлөтүр противогазтарын доп-дараан кедер.

Бажыңнарга сонгалары болгаш форточкаларны дыйып хаар, чылыдар херекселдерни, газты өжү-рер, суугуларга от салбас.

Дыннаан медээ дугайында кожоларыңарга дын-надынар.

Үлөтүр противогазтары чок таварылгада ты-ныш органның камгалаалы-биле өл пөстү азы индик-хептиң дуктүг азы хөвөңнүг кезектерин ажыг-лаар.

Газ хораннаашкының девискээр дугайында болгаш оортан үнүп чоруурун уг-шинин дугайың силерге хамааты камгалаалының төлөөлөкчилери азы милиция ажылдакчылары айтып бээр.

2. Медээни хевир — Үе. Медээлери. — Ки-чээңгейлиг дыннанар! ХК штавы чугаалап тур. Хемде суг деңгелинң улгатканы-биле холбаштыр девискээрлерде бажыңнары суг хөмө ап болур.

Чурттакчы чонун хөдөлүшкүннери — Суг алаанга барып болур девискээрин чурттакчыла-ры эт-севин, документилерин, үнелиг чүүлдерин, аш-чем продуктуларын чыып алгаш, газты, элект-ри энергиязын үскеш, оортан үнүп турар кижилерин бүртүкп база чыып, өскээр чорударыңга белеткеп турар мерге чыгыр ужурулуг (чыгыр болгаш кижилерни өскээр чорудары-биле белеткеп турар черин ХК-ның аас-биле дындадынга ай-тыр).

Дыннаан медээнерни кожоларыңарга дыннады-

нар, аарыг болгаш кырган кижилерге дузалаңар. Кичээңгейлиг болуңар, девидеп дүвүрөңер. ХК штавының дындадылганын кичээңгейлиг дыннап туруңар.

3. Медээни хевир. — Чер шимчээшкени. Ме-дээлери. — Кичээңгейлиг дыннанар! ХК штавы чугаалап тур. Чер шимчээшкени болур чадавазы-биле эрежок чугула камгалаал хемчеглерин алы-ңар.

Чурттакчы чонун хөдөлүшкүннери — Газты, туңгу, электри энергиязын дуглаар, печкаларда отту өжүрер херек, эрежок чугула эт-херексел-дерни, документилерин, аш-чем продуктуларын алгаш, кудумчуже үнер.

Дыка дүвүрөңей, долгандыр турар өске кижилерни айаарадып, коргудуп, дүвүрөңи бээр чүүлдер кылбаңар.

Дынаан медээнер дугайында кожоларыңарга дамчыдыңар. Бажың-балгат, тудуглар база элси-три шугумнарыңдан озалааш черге туруңар.

Чер шимчээшкенинң үезинде иштики эжиң коо-гунче эргин адаанга азы азыг чоогунче турарын кызыдыңар. Сонгалардан кээп дүжөр улуг чүүл-дерден ырак болуру чугула.

ДАРААЗЫНДА ЧҮҮЛДЕРНИ БИЛИП, КАЙДААЗЫН БИЖИП АЛЫҢАР:

1. Силерниң хоргадап чаштыр черинер (адреси) — чурттап турар черинер айы-биле
2. Хууда камгалаалдың чепсектерин алып чер (адреси) — чурттап турар черинер айы-биле
3. Силерни өскээр көжүрер ужурулуг чер болгаш ооң телефону

4. Силерниң өскээр көжүп чедер ужурулуг чери-нер тайбын үеде
5. Эң чоокку эмчи пунктузу (адреси, телефону)

6. Корум-чурум камгалаалының эң чоокку пунк-тузу

БО БУГУ МЕДЭЭЛЕРНИ СИЛЕР АЖЫЛДАП ТУРАРЫҢАР БУДУРЛУГЕНИН ХАМААТЫ КАМГАЛАЛЫНЫҢ АЗЫ ЧУРТТАП ТУРАР ЧЕ-РИНЕРНИН БУДУРЛУГЕ-АЖЫГЛАЛ ЭРГЕЛЕ-ЛИНИН ХАМААТЫ КАМГАЛАЛ НАЧАЛЬНИ-ГИНДЕН АП БОЛУР СИЛЕР.

Моон алаанда хос черлерни кайы-бир озал-он-дактыг байдал тургустунуп келген таварылгада чуну кылыр ужурулуг бижип ап болурунга ар-тырған. Хамааты камгалаалының кичээлдеринге киржиң тура, бо сүмелерни бижип ап болур силер.

ӨРТ БОЛГАНДА

ШУУРГАН БОЛГАНДА _____

УЛУГ СООК ДУШКЕНДЕ _____

ДОНАТ БОЛГАНДА _____

ХАЛДАВЫРЛЫГ АПЫЛДЫГ ААРЫГЛАР ТЫПТЫ БЕРГЕНДЕ _____

КОММУНАЛ АЖЫЛ-АГЫЙ, ЭНЕРГЕТИКА ЧЕТКИЛЕРИНГЕ ОЗАЛ-ОНДАК БОЛГАНДА _____

ХУНДУЛУГ ХАМААТЫЛАР!

Бо сүмелерден силерниң номчаан база ында би-жиң алган чүүлдеринер силерге болгаш чоок ки-жилеринерге ажыктыг апарып болур. Силерниң амы-тыныңарны, кадыңарны камгалаарыңга ду-залаар.

Мында кирген чүүлдерни херекке албайн барып болбас, сүмелерни бодунга кезээде ап чорза эки. Ында кирген медээлер, сан-түннер эргижиревээн турарыңча база сагыш салыңар.

Тыва Республиканың хамааты камгалаалының штавы.

Кино

СЕНТЯБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ден зар-платы» (ГДР) 9.40, 11.30, 13.30, 15.30, 17.30 (кинолапо-рама) 19.30 (узаткан) шак-

тарда
«ЛИОНЕР»: «Приключения Спаса и Нелли» 9.00, 12.20, «Раз-два-горюче беда» 10.30, «Враг» 13.50, 16.40, 19.30 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Украденное счастье» 14.20, «Сестрички» 16.20 (узаткан), 19.00 (узаткан) шактарда.

Индекс 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

Тыва республиканың Ном үндүрер чер, полигра-фия болгаш ном салдынын херектеринин талазы. Биле күрүне комитетинин типографиязы, Кызыл, Шетиники болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Солун неделяда 5 катан үнер. Хемчээли 2 парлалга амазы. Тиражы 27097 экз. Чагыр № 962.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Респу-бликаның Дээди Соведи, Министрлер Чөвүдөли, «Шын» солунунң редакция коллективин. Редактор В. Ф. ЧАДАМБА.

Редакцияның телефоннары: ● редактор 3-43-34; ● орадакчылары 3-33-91; 3-34-17; ● приемная 3-34-26; ● харымсалгаалыг секретарь 3-34-92; ● орадакчылары 3-45-93; КИЛДИСТЕР: ● кийтизел, подпечатки 3-36-25; 3-34-17; ● улус депутаттар Советтеринин 3-34-17, 3-34-98; 3-41-23; ● экономика килдистерин үлөт-

пур 3-34-49, 3-36-74; кодээ ажыл-агый 3-41-16; ● социал айтырылгар 3-34-47; ● улус өөредилге болгаш культура 3-39-15; ● медээлер болгаш спорт 3-36-82; 3-41-23; чаага 3-39-03; очулга 3-34-39; 3-34-93; ● корректорлар 3-34-19; ● үндүрүктүлөр 2-27-41; ● солун келбейи барганда 2-32-75.